

Přemysl Rosůlek: *Albánci a Makedonská republika (1991–2014)*

Praha: Libri, 2015. 395 s., ISBN 978-80-7277-526-2

MICHAL HRUŠÍK¹

Publikácia Přemysla Rosůlka je primárne zameraná na vývoj vzťahov medzi väčšinovým etnikom slovanských Macedóncov (hoci sám autor sa tomuto označeniu snaží skôr vyhýbať) a najväčšou etnickou menšinou macedónskych Albáncov. Ide o veľmi vítaný príspevok k analýze aktuálnych politických i bezpečnostných výziev v regióne západného Balkánu, a to z dvoch hlavných dôvodov. Po prvé, tematike nástupníckych štátov na území niekdajšej Socialistickej federatívnej republiky Juhoslávie (SFRJ) je síce venované vskutku obrovské množstvo monografií lokálnych, anglosaských, ale tiež českých autorov, väčšina z nich sa však zameriava na historické súvislosti a následne vývoj v rokoch 1991 – 1995, v prípade Kosova potom do r. 1999; spracovanie vývoja v nedávnej minulosti s dôrazom na budovanie štátu a príspevok medzinárodného spoločenstva však už takým častým vonkoncom nebýva. Po druhé, vzhľadom na komplikované vzťahy s väčšinou svojich susedov, slabšie národné povedomie a štátotvornú tradíciu v porovnaní s okolitými krajinami,² ako aj prítomnosť signifikantnej a regionálne koncentrovanej národnostnej menšiny s úzkymi cezhraničnými väzbami na Albánsko a Kosovo, je Macedónsko považované za potenciálne zrejme najrizikovejšiu krajinu v regióne, pričom v porovnaní napr. s Bosnou a Hercegovinou, kde môžeme hovoriť primárne o hrozbách politického charakteru, je v Macedónsku akútnejšie i bezpečnostné riziko.

¹ Veľvyslanectvo Slovenskej Republiky v Belehrade, Bulevar umetnosti 18, 110 70 Belehrad, Srbsko / The Embassy of the Slovak Republic in Belgrade, Serbia. E-mail: michal.hrusik@mzv.sk.

² Konštatuje to aj samotný autor, ktorý sa odvoláva na M. Hrocha (1999) a jeho kategorizáciu balkánskych národov do troch skupín podľa vytvárania a udržiavania tzv. kolektívnej pamäte. Podľa tejto teórie patrí macedónsky národ do tretej skupiny, pre ktorú je o.i. „typická absencia literárneho jazyka, ako aj tvorba v tomto jazyku“ (str. 47). Dôkazom je aj kodifikovanie kompletného macedónskeho pravopisu až v r. 1950 (str. 101). Okrem toho autor pre porovnanie uvádza aj často dost' extrémne znejúce teórie macedónskych nacionalistov, podľa ktorých je macedónsky národ priamym etnickým potomkom antických Macedóncov z čias Alexandra Veľkého (str. 93), čo podnecuje frustráciu Grécka, ale tiež albánskej menšiny.

Publikácia je formálne rozdelená na šesť častí, reálne však môžeme hovoriť o dvoch častiach – teoretickej, ktorá sa zaoberá rôznymi modelmi nacionalizmu a skúma okolnosti vedúce ku konfliktom etnického charakteru (venovaných je jej 55 strán, čiže približne šestina knihy), a empirickej, resp. deskriptívno-analytickej, v ktorej autor poskytne kratší historický exkurz vývoja širšieho macedónskeho regiónu, a následne popisuje udalosti v krajine od získania nezávislosti Macedónska. Hlavným prínosom knihy je jednoznačne jej druhá časť, a zároveň jedným z jej hlavných nedostatkov – ktorý sa bohužiaľ veľmi často vyskytuje pri podobnom type monografií – je takmer absentujúce prepojenie medzi teoretickou a empirickou časťou. Priestor venovaný teoretickej časti pritom považujem za dostačujúci, a autor tu prináša niekoľko zaujímavých modelov hodných našej pozornosti. Za spomenutie stojí napr. model, ktorý vychádza z teórie J. Marka (str. 58) pre zabezpečenie optimálneho pomeru medzi jednotlivými pólmi trojuholníku *identita – rovnosť – rozdielnosť*, či analýza podmienok ovplyvňujúcich pravdepodobnosť secesie s ohľadom na obavy z existujúceho štátu a dôveru vkladajú do secesie podľa S. Diona (str. 60). Je však škoda, že v empirickej časti sa k žiadnemu z uvedených modelov autor nevracia a nepracuje s nimi – automaticky tak pred čitateľom vyvstáva otázka, či nie je teoretická časť v knihe iba nevyhnutnou formalitou. A hoci je napr. Dionov model primárne určený pre analýzu „zakorenených demokracií“, dal by sa aplikovať aj na súčasné Macedónsko, kde boli obavy z existujúceho štátu u albánskej menšiny v rôznych obdobiach vysoké, dôvera vkladaná do secesie však bola aj s prihliadnutím na požiadavky formulované UÇK (ktoré odtrhnutie albánskych regiónov nepredpokladali) otázna. Autor spomína konkrétne príklady v prípade modelu teritoriálnych požiadaviek od S. Wolffa (str. 62), bližšie však už nevysvetľuje, prečo patria Republika Srpska, moslimovia v Sandžaku a Albánci v Macedónsku do troch rôznych kategórií – o takomto zaradení, keď sa u jednotlivých príkladov rozlišujú (ne)iredentistické a (ne)secesionistické požiadavky, sa pritom dá určite diskutovať a je škoda, že konkrétna argumentácia tu chýba. Podkapitola *Teórie nacionalizmu a Balkán* je napríklad spracovaná veľmi dobre a zároveň poskytuje návod, ako vhodne sklbiť teóriu s empiriou, bohužiaľ sa však obmedzí iba na historický vývoj. Rosùlek tu však správne uvádza, že jedným z kľúčových dôvodov vlastnej vývojovej trajektórie pre nacionalizmus balkánskych národov bola absentujúca industrializácia Osmanskej ríše, pričom „prevažovala...fragmentácia spoločnosti do uzatvorených celkov a komunít“ (str. 41). Dá sa tak skonštatovať, že autor tu nedostatočne využil ponúkané príležitosti a nepristúpil k prepojeniu teoretických modelov na praktickú časť, čo sa v niektorých kapitolách venovaných požiadavkám albánskej komunity a reakciám macedónskej väčšiny často žiadalo.

V úvode si autor kladie dve kľúčové otázky – 1) aké boli príčiny konfliktu medzi macedónskymi bezpečnostnými silami a ozbrojenými skupinami etnických Albáncov v r. 2001 a 2) aké sú perspektívy mierového spolužitia medzi

Macedóncami a Albáncami v krajine. Prvá otázka je veľmi podrobne spracovaná v podstatnej časti knihy (kap. 8 a 9), pričom čitateľ sa môže oboznámiť s dôkladne vypracovaným záznamom o priebehu konfliktu vychádzajúcim i z dostatočne zastúpených primárnych zdrojov. Ohľadom druhej otázky je autor skôr pesimista, ako konštatuje už v samotnom úvode – „Implementácia jednotlivých bodov (Ohridskej rámcovej dohody) ...nie je bezproblémová...svoju rolu zohráva i vyhlásenie nezávislosti Kosova i grécke veto voči macedónskemu členstvu v NATO a zahájeniu rozhovorov s EÚ“ (str. 19).

Časť venovaná histórii je spracovaná na dostatočnej úrovni – je jej venovaný postačujúci priestor, aby čitateľ, doteraz nie príliš oboznámený s dejinným vývojom v juhovýchodnej Európe, pochopil motivácie jednotlivých aktérov, ale zároveň si pre seba „neuzurpuje“ významnejšiu časť diela a slúži presne na to, čo je potrebné, a síce pochopenie hlavnej časti monografie venovanej súčasnosti. Rosulek tak napr. veľmi trefne konštatuje, že významným medzníkom pre novodobý vývoj macedónskej štátnosti bola revízia Sanstefanskej zmluvy, ktorá zamedzila včleneniu Macedónska do vznikajúceho nezávislého Bulharska, pričom – pokiaľ by zmluva zostala v platnosti – s najväčšou pravdepodobnosťou by došlo k úplnej asimilácii macedónskeho živlu a splynutiu s bulharským národom (str. 98). Podobne tak si všíma veľmi komplikovanú etnickú štruktúru obyvateľstva na predmetnom území, ktoré je „kotlom nekonečného reťazca kombinácií a permutácií etnických a národnostných identít...a jazyk pritom nepoukazuje na konkrétne náboženstvo“ (str. 83). Za veľmi dôležité pre pochopenie dnešného antagonizmu na strane Grécka voči Macedónsku považujem pripomenutie aktivít macedónskeho obyvateľstva a komunistickej strany Grécka v severnom Grécku v období počas a po ukončení 2. sv. vojny, ktoré presadzovali zjednotenie území Macedónska a Trácie v tzv. Balkánskej komunistickej federácii. Dôsledkom víťazstva gréckej pravice v občianskej vojne bol masový útek macedónskeho obyvateľstva na sever, resp. jeho vysídľovanie (str. 89), pričom v gréckom povedomí naďalej pretrváva táto historická reminiscencia napriek tomu, že odvtedy sa na macedónskej strane neprejavili žiadne viditeľné známky skutočnej iredentistickej politiky (nacionalistickú propagandu typu Skopje 2014 za iredentu nepovažujem). Autor ďalej správne pripomína, že zmena pomeru medzi albánskou menšinou a macedónskou väčšinou nastáva až po vzniku Titovej Juhoslávie, a to v dôsledku albánskej migrácie z Kosova, resp. slabej natality Macedóncov.

Okrem toho sa autor venuje koreňom konfliktu medzi slovanským a albánskym obyvateľstvom, resp. kresťansko-moslimskému antagonizmu, a pripomína tak masové vyhánanie moslimov po Berlínskom kongrese, ako aj založenie Prizrenskej ligy, ktorá za etnicky albánske územia považovala napr. Skopje či Bitolu (str. 106). Samozrejmosťou je zmienka o Londýnskej mierovej zmluve, ktorá odmietla maximalistické albánske požiadavky a zároveň ponechala veľkú časť Albáncov mimo novovzniknutého materského štátu (str. 111), čoho

dôsledky sme pocítili po rozpade SFRJ v podobe separatistických albánskych hnutí v Kosove, južnom Srbsku a Macedónsku. Rosùlek tiež uvádza kontroverzné výroky S. Berishu z r. 1991, ktorý „podporoval svojich krajanov...v Macedónsku vo svojom úsilí zriadiť vlastný nezávislý štát“ (str. 125), čo rozhodne neprispievalo k budovaniu dôvery medzi jednotlivými komunitami.

Nejde síce o veľmi podstatný detail, trochu zvláštny je však popis prítomnosti albánskeho obyvateľstva v regióne – zatiaľ čo autor pripomína historické pramene dokazujúce existenciu albánskych kmeňov na Balkáne od stredoveku (str. 84-85), v závere potom tvrdí, že „albánske etnikum sa v regióne vyskytovalo dávno pred príchodom slovanského živlu“, čo považuje za „ťažko vyvrátiteľnú skutočnosť“ (str. 341). Hoci je pravdou, že veľká väčšina relevantných historických prác sa zhoduje na téze, že sa Albánci dajú považovať za potomkov starovekých Ilýrov (tejto argumentáciou odporujú prevažne srbskí historici, ktorých diela sú však často ovplyvnené antialbánskymi predsudkami; dobrý súhrn tejto problematiky prináša napr. Hradečný a Hladký 2008), pred 6. storočím – čiže pred príchodom Slovanov na Balkán – možno len ťažko hovoriť o albánskom národe, resp. etniku. Okrem toho, v porovnaní s autorovou evidentnou erudíciou pri analýze macedónsko-albánskych vzťahov, mierne rozpačito pôsobí popis vývoja v Kosove. Rosùlek napr. uvádza, že „pre malý záujem Albáncov stroskotal pokus nacistov zostaviť divíziu SS Skanderbeg“ (str. 114). Je síce pravdou, že sa táto divízia stretávala s dezerciou a podobnými problémami, reálne však fungovala, a ako priznáva aj samotný autorov zdroj N. Malcolm (1998), zatknutie skoro troch stoviek prištinských Židov týmito jednotkami, ktorí boli následne poslaní do tábora Bergen-Belsen, je „najhanebnejšou epizódou vojnovnej histórie Kosova“. Malcolmova kniha „Kosovo. A Short History“ je v tejto podkapitole jedným z kľúčových zdrojov, jeho videnie je však do veľkej miery proalbánske a viacerí jeho recenzenti (M. Glenny, T. Judah) ho kritizovali za nedostatočné využívanie srbských prameňov – je trochu škoda, že autor nevyužil napr. publikáciu V. Štěpánka (2011), ktorá sa dá označiť za vyvázenejšiu.

Časti knihy popisujúce vývoj v krajine od r. 1991 sú spracované podrobne a čitateľ v nich nájde všetko potrebné pre utvorenie si koherentného obrazu o charaktere medzietnických vzťahov v Macedónsku. Autor sa vracia k prvým problémom vo vzájomnom súžití (rezervované vnímanie spoločného štátu od počiatku vrátane odmietnutia ústavy, protesty v Tetove, ilegálne referendum o autonómii, či kroky starostu Gostivaru) a výstižne konštatuje, že „albánske požiadavky na autonómiu...vyvolávali u väčšinového obyvateľstva obavy, že sú prvým krokom k separatizmu, vedúcemu k odtrhnutiu západných častí krajiny a následnému pripojeniu k Albánsku či Kosovu“ (str. 139). Tieto obavy v každom prípade platia dodnes. Podhubie, v ktorom radikálni nacionalisti skandujú heslá „Albánci do plynu“ v dôsledku založenia Inštitútu pre výučbu albánskeho jazyka v r. 1997 (str. 145), je samozrejme veľmi „prajné“ pre vypuknutie neskoršieho ozbrojeného konfliktu. Rosùlek tak vedie čitateľa komplikovanými cestami

vnútornej macedónskej politiky a albánskych požiadaviek, ktoré pod vplyvom dlhodobej absencie vzájomného pochopenia, niekoľkých skratkovitých rozhodnutí, ale tiež záujmov organizovaného zločinu rezultujú až do výbuchu v r. 2001. Voči vypuknutiu konfliktu je pritom kritický: „Napriek istým...deficitom v oblasti politickej i ekonomickej však...Albánci neboli ani zďaleka v tak kritickej situácii, aby im pre presadzovanie svojich požiadaviek nezostávala iná možnosť, než ozbrojený boj“ (str. 165).

Jedinou menšou výhradou je tu dost' malý priestor venovaný situácii v Albánsku v r. 1997, o ktorej autor iba konštatuje, že „pravdepodobne prispela ku kríze“ (str. 163). Je pritom otázne, či by bez zbraní, ktoré kosovská UČK získala práve z rozkradnutých albánskych skladov, mohol kosovský konflikt, ktorý bol pre macedónsku UČK zdrojom (nielen) inšpirácie, eskalovať až do tak veľkých rozmerov (zrov. Pettifer a Vickers 2007). Okrem toho autor konštatuje, že „obavy z albánskeho iredentizmu...sú pravdepodobne omnoho väčšie, než samotná túžba Albáncov po vytvorení všealbánskeho štátu“ (str. 163). Hoci je pravdou, že albánske politické subjekty otvorene presadzujúce projekt Veľkého Albánska dodnes nemajú v regióne významnú podporu, bolo by vhodné takto jednoznačne formulované tvrdenie doložiť niektorými zdrojmi.

Obsahovo bohatá je tiež časť venovaná postkonfliktnej situácii a implementácii jednotlivých častí Ohridskej rámcovej dohody (OFA), pričom autor kladie o.i. dostatočný dôraz na etnickú selektívnosť albánskeho postupu, ktorý existenciu ďalších menšín v krajine neberie príliš do úvahy. Pripomína tiež, že cieľ západnej intervencie – zaviesť v krajine univerzálny občiansky princíp – zlyháva už v samotnej OFA, ktorá jednotlivé „communities“ vyčleňuje na základe etnicity. Zaujímavosťou je téza, že OFA síce ukončila konflikt, avšak medzietnické vzťahy boli horšie, než pred jej uzatvorením (podobne tak stúpla frekvencia predčasných volieb), hoci skepsa na macedónskej strane, ktorá prirovnávala situáciu k Libanonu či Nigérii (str. 205), je zrejme prehnaná.

V záverečných kapitolách knihy si autor všima rastúci nacionalizmus VMRO a správne konštatuje, že „poantičťovanie a trvanie na zachovaní ústavného názvu krajiny provokovali Albáncov, ktorí...by radšej uprednostnili vstup do EÚ a NATO“ (str. 272). Kontinuálne rastúce vnútorné napätie obzvlášť od gréckeho veta na summite v Bukurešti v r. 2008 viedlo až k pesimistickým predpovediam o zopakovaní scenára z r. 2001, pokiaľ budú macedónski Albánci vidieť lepšiu budúcnosť mimo Macedónska. Tu mohol autor poskytnúť trochu viac priestoru analýze európskej perspektívy Macedónska, hoci chápem, že ide o tému idúcu do istej miery nad rámec publikácie. Veľmi dobre je spracovaná tematika školstva a vzdelávania, kde dochádza k rastúcej separácii a prijímania selektívnych naratívov (str. 299).

Autor samozrejme nemôže za to, že v období ostatných dvoch rokov došlo v Macedónsku k významným zmenám, ktoré majú priamy vplyv i na medzietnické vzťahy, a ktoré v knihe už nie sú zachytené. Katastrofálne dopady vlády VMRO

vrátane všetkých jej káuz na čele s odpočúvaním a faktickým „únosom štátu“ viedli o.i. k tomu, že albánski voliči v snahe ukončiť Gruevského éru vo väčšej miere hlasovali za SDSM, zatiaľ čo ešte v r. 2001 bola jej podpora medzi Albáncami na úrovni 0,86% (str. 221). Zmenil sa tiež stav, v ktorom „SDSM stráca stúpencov pre svoj ústretovejší postoj (k zmene názvu krajiny)“ (str. 288). Pre pochopenie situácie v krajine je Rosůlkova kniha veľmi dobrou investíciou, no je pravdepodobné, že v blízkej budúcnosti sa môžu niektoré veci rýchlo meniť, a to oboma smermi v závislosti od úspechov Zaevovej vlády. Netreba zabúdať, že niekdajší premiér Lj. Georgievski už po ukončení ozbrojených bojov navrhoval teritoriálne rozdelenie Macedónska tak, aby „boli zachránené mestá Kumanovo, Skopje, Kičevo a Struga“ (str. 257), čo svedčí o stále slabšej štátnej integrite a nedôvere vo vlastné (politické) sily. Stále platí, že „postkomunizmus s ďalšími faktormi ako nacionalizmus, nevýhodná geografická poloha a absencia demokratických tradícií predstavuje veľké bremeno na ceste priblíženia sa k demokratickej Európe“ (str. 261). Pred autorom tak rozhodne bude stáť ďalšia výzva v podobe druhého dielu – vývoj v r. 2014 - ?

Literatura:

- Malcolm, Noel (1998): *Kosovo. A Short History*. Londýn: MacMillan.
- Hradečný, Pavel a Ladislav Hladký (2008): *Dějiny Albánie*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny.
- Pettifer, James a Miranda Vickers (2007): *The Albanian Question: Reshaping the Balkans*. Londýn: I.B.Tauris.
- Štěpánek, Václav (2011): *Jugoslávie-Srbsko-Kosovo. Kosovská otázka ve 20. století*. Brno: Masarykova univerzita.